

SKANSEN PÅ KARL DEN XIII:S TID¹

Av

GUSTAF UPMARK.

Var och en som besökt Skansen — och vilken stockholmare eller vilken svensk har inte det? — har nog lagt märke till att där finnas flera byggnader, anläggningar och planteringar, som måste hava tillkommit långt innan Artur Hazelius fick hand om området däruppe. Det är byggnaderna inom Skansens västra del: »Sagaliden», »Gula villan» och den långa röda längan samt den gamla alm-allén, de väldiga popplarna och åtskilliga andra parkträd i den trakten (fig. 1). Allt det övriga var tämligen orörd naturpark, bevuxen med barr- och björkskog, när Artur Hazelius under 1890-talet successivt förvärvade det; undantag härifrån bildade ju det år 1901 förvärvade Tivoliområdet, numera »Solliden» kallat.

Det är ett litet meddelande om de äldsta anläggningarna inom det nuvarande Skansen-områdets västra del, som jag här nedan vill lämna, i förhoppning att detsamma skall hava sitt intresse för alla dem som lärt sig att älska det Skansen, som Artur Hazelius skänkt oss och som med rätta, genom den lyckliga förening som svensk natur och gammal förnäm svensk kultur här ingått, betraktas som en av vårt vackra Stockholms skönaste prydnader.

Ännu i början av 1800-talet voro bergshöjderna bortom den »De Broenska teatern» en oländig vildmark, bevuxen med av människohand orörd barrskog, och vederbörande sågo därför med tillfredsställelse att en privat person tog initiativ till att »planera, embellera och bebygga» en del av området.

¹ Denna uppsats är förut tryckt i en festskrift till Daniel Fallström, utg. 1919.

1—213519. *Fataburen* 1922.

År 1810 den 25 maj utfärdade den bekante riksmarskalken Axel v. Fersen — knappa två månader före sin hemska död — följande »Besittningsbref för Tracturen Petter Klingberg att på Kongl. Djurgården intaga några Berg på den närmast Kruthuset och De Broenska Theatern belägne höjd»:

Kongl. Maj:ts och Sveriges Rikes Marskalk Upsala Academie Cantzler General Riddare och Commendeur Af Kongl. Maj:ts Orden Riddare af Franska Orden Pour les Merites Militaires Jag Axel v. Fersen Grefve till Ljung och Steninge Herre till Wuojoki; Gör Wetterligt: Att som efter gjord underdånig anmälan, det Tracturen Klingberg på Wårdshuset Blå Porten anhållit, att å Kongl. Djurgården här vid Staden få sig på arrende under 30 års tid upplåtne en del af de Berg till en vidd af circa Fem Tunneland, å den närmast Blå Porten belägne höjd, emot en årlig afgift till Djurgårds Cassan stor Sexton Rdr. 32 skr. Banco, för att den å denna höjd varande oländiga mark planera, embellera och bebygga, samt därstädes till allmänhetens begagnande värdshus inrättning och en Kjärväg dit från De Broenske Theaterhuset anlägga, den på desse Berg varande Tallskog fälla, och till famnved för Kongl. Maj:ts räkning uphugga låta; Kongl. Maj:ts den 17 i denne månad efter öfvervägande af hvad vederbörande anförts, i Nåder Bifallit Sökandens underdåniga ansökning, på sätt handlingarna med Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution påtecknade utvisa; Altså och uppå Kongl. Maj:ts samt Dragande Kall och Embetes Wägnar uplåtes härmed:

1:o Tracturen Petter Klingberg den ifrågavarande höjd med berg till bebyggande och anläggande af embellissement på 30 års tid, ifrån och med 1811 års början.

2:o Får han nu gjenast, efter anställd mätning, Ett och ett halft Tunnels vidd af desse berg till sin disposition och försäkras honom, att då han visar det han bebyggt plattsen med hus och där planterat Lofträd, får han efterhand intaga en änu ytterligare vidd af omkring Ett och ett halft Tunneland, dock ej förrän Riksmarskalken därom låtit anställa undersökning och därpå Resolution utfärdad.

3:o Förbjudes Innehafvaren borttaga andra tallar och barrskog nu i början än som äro hinderlige för byggnaderne, trädgårds gårdsrymds och vägs anläggande.

4:o Får han efterhand allt efter som Lofträd blifva planterade, borttaga en för Lofträns planterande hinderlig barrskog den han efter eget ärbjudande till famnved för Kongl. Maj:ts Höga räkning uphugga låter.

5:o Alla de hus innehafvaren upförer äro hans egna, och få av honom vid arrende tidens slut disponeras efter behag, men alla planteringar af Lofträn, anlagde trädgårds Sängar och det omkring stället varande Stängsel tillfaller jämte plattsen och alla embellisement vid arrende tidens slut Kongl. Djurgården.

6:o Åligger det innehafvaren till inlösen Kongl. Djurgården hembjuda hela Lägenheten, om den under arrendetiden någon annan skulle öfverlåtas, samt noga efterlefva de till Djurgårdens fredande utkomne författningar.

7:o Skall ägaren för begagnandet af den inhägnade Terrainen årligen

Fig. 1. Alm-allén, som från området innanför Skansens Hasselbacksingång leder upp mot Sagalidsbyggnaden, planterad 1814—1817; jfr kartorna.

ärlägga uti Trettio år till Kongl. Djurgårds Cassan från och med år 1811, en Summa stor Sexton Riksdaler Trettiotvå Skillingar Banco mynt. Det Wederbörande till efterrättelse länder. Till yttermera visso är detta styrkt med mitt namn och mitt Embetes Sigill.

Stockholm den 25. Maj 1810.

AXEL v. FERSEN

Riksmarskalk

(Sigill)

Besittningsbrevet talar ju för sig själv och säger oss att trak-tören Petter Klingberg, som sedan år 1806 innehade det berömda värdshuset »Blå Porten», fick från 1811 års början sig upplåtet ett område om cirka fem tunnland av bergen bortom teatern, där han skulle bygga ett värdshus, anlägga vägar och trädgård samt avverka barrskogen och i stället plantera lövträd.

Huru det gick med Petter Klingbergs planer veta vi icke så noga, men knappt mera än tre år efter besittningstagandet, avslöt han den 28 febr. 1814 köpekontrakt med grosshandlaren i Stockholm John Burgman, till vilken han överlät den del av området, nämligen 1 $\frac{1}{2}$ tunnland, som han fått tillträda »jämte alla derå nu under byggnad warande Boningshus, sådana som de denna dag befinnas» — mot en köpesumma av 2 000 riksdaler banco. — Med anledning härav erhöll John Burgman den 12 maj 1814 Riksmarskalksämhetets besittningsbrev å området. Kort därefter, den 11 juli 1814 anhöll grosshandlare Burgman, sedan han å det upplåtna området gjort flere byggnader, odlingar och lövträdsplantering till platsens »embelleri», att få träda i besittning av den återstående delen, 3 $\frac{1}{2}$ tunnland av det åt Klingberg ursprungligen upplåtna området, vilken anhållan Riksmarskalksämhetet biföll genom resolution den 10 aug. 1814.

Tydligt hade sålunda Petter Klingberg börjat bygga och plantera området, men icke mäktat realisera sina planer. Gross-handlare John Burgman övertog det hela och lät under våren och försommaren 1814 fullborda de påbörjade anläggningarna; i Riksmarskalksämhetets resolution den 10 aug. 1814 åberopas till ämbetet ingiven »besiktningssattest öfver de af sökanden uppförde Byggnader och verkstälde odlingar och planteringar».

Den med anledning härav upprättade kartan, fig. 2, är daterad 13. Oktober 1814. (Djurgårdsstyrelsens arkiv.)

Två år därefter begärde grosshandlare Burgman »till vinnande af en regulier form å sin på Kongl. Djurgården innehafvande Lägenhet Skantzen» att få sig upplåtet ytterligare ett område om 2 tunnland 24 kappland, till vilken anhållan bifall lämnades genom nedanstående den 2 oktober 1816 daterade »besittningsbrev»:

Kongl. Maj:ts Högstbetrodde Man En af Rikets Herrar till Riks-Marskalks-Embetets förrättande i Nåder förordnad, Stats-Råd, Riddare och Com-mendeur af Kongl. Maj:ts Orden, Riddare af Konung Carl XIII:s Orden och En af de Aderton i Svenska Akademien, Jag Claes Fleming Friherre Gör veterligt: Att som Grosshandlaren här i staden John Burgman, hos Riksmarskalks Embetet anhållit att till vinnande af en regulier form å sin på Kongl. Djurgården innehafvande Lägenhet Skantzen, enligt afgifvande ritning erhålla en tillökning af omkring Två Tunneland och Tjugufyra kapp-land, och Kongl. Maj:t, uppå min derom gjorda anmälan i underdånig Pro-memoria af den 16 sistledne September, täckts dertill i nåder bifalla; altså och uppå Kongl. Maj:ts samt dragande kall och Embetes vägnar varder Besittningsrätten af förenämnde Tvänne Tunneland och Tjugufyra kappland, som med berörda Lägenhet komma att förenas och med enahanda villkor innehafvas, för honom Grosshandlaren John Burgman härigenom gillad och faststæld, dock så att platsen till hela dess vidd i Hof Auditeurens och Djurgårds Inspectorens närvaro å nyo varder genom Egarens försorg behö-rigen uppmätt, samt Charta deröfver till Djurgårds Contoiret aflämnad. Det vederbörande till efterrättelse länders. Till yttermera visso är detta styrkt med mitt namn och Riksmarskalks Embetets Sigill.

Stockholm den 2. October 1816.

CLAES FLEMING

(Sigill)

C. U. Psilander

Här kallas området uttryckligen »Skansen», vilket upphäver all ovisshet beträffande det åt Petter Klingberg år 1810 upplåtna området och dess läge. Den i det nya besittningsbrevet anbefallda kartan, fig. 3, är daterad 23 juli 1817. (Djurgårdsstyrelsens arkiv.) — Slutligen erhöll Burgman den 31 okt. 1818 lagfart å lägenheten »Skantzen», som då omfattade 7 tunnland 24 kappland, varom bevis utfärdades av häradshövdingen över Sollentuna och Vallentuna härad samt Danderyds, Åkers och Värmdö skeppslag i Stockholms län

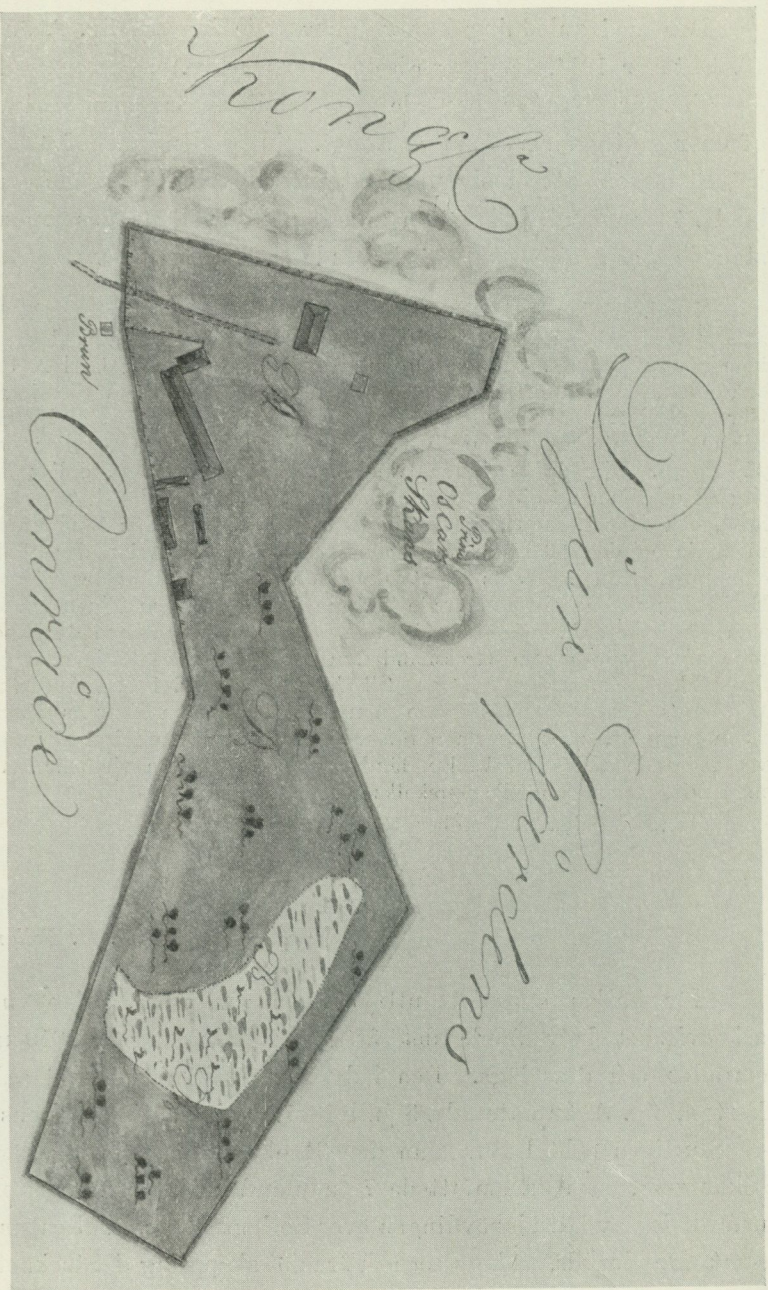

Fig. 2. »Charta öfver Lagenheten Skansen på Kongl. Djurfården och Waldemars Ön. Författad år 1814 af Gust. Wahlberg». Orig. i Djuregårdsstyrelsens arkiv. — Den raka västgränsen sammanfaller med Skansens »Oscarterrass»; inantill denna syns Sagallidbygrnaden och nära områdets sydgräns. Skansens nuvarande expeditionbygrnad; i områdets östra del ligger ett moras, de nuvarande dammarna.

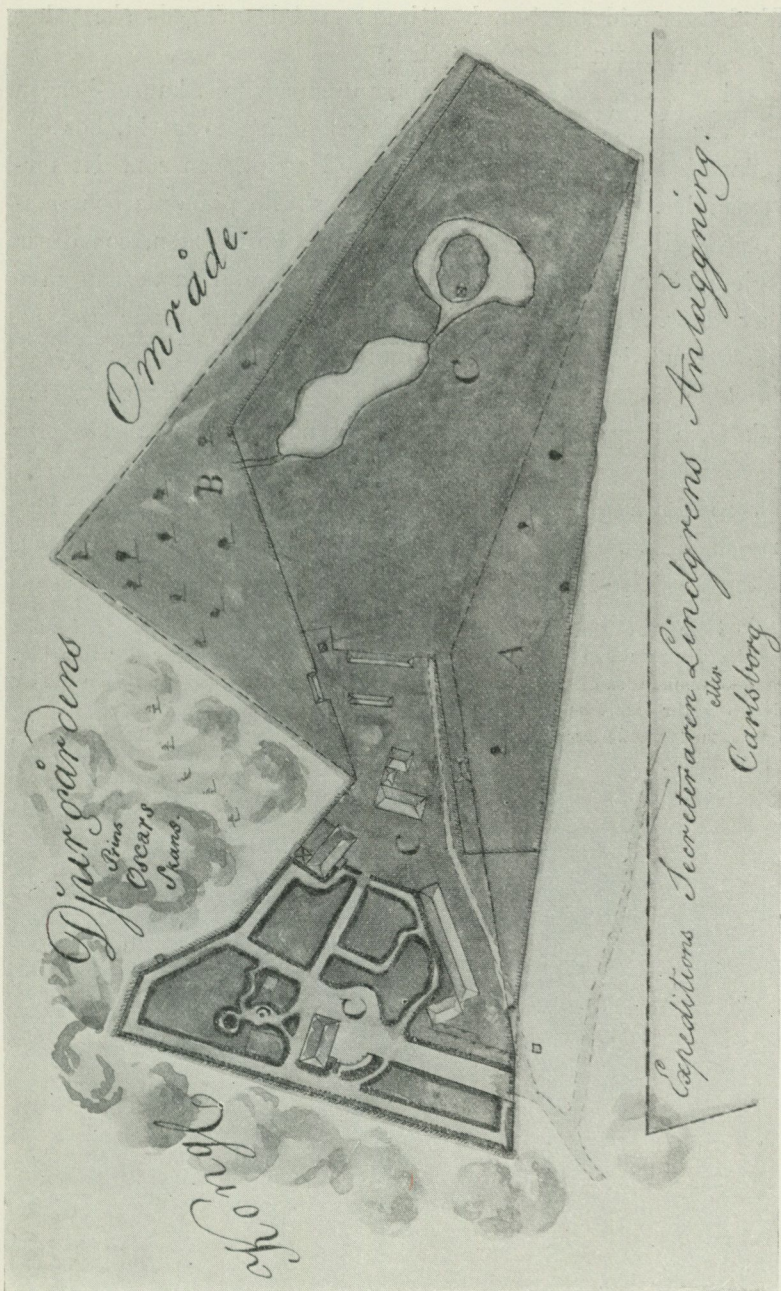

Fig. 3. »Charta öfver Lagenheten Skansen på Kongl. Djurgården, Författad år 1817 af Joh. Hofgren.» Orig. i Djurgårdsstyrelsens arkiv. — Å denna karta synes jämte Sagalidsbyggnaden och expeditionslängan även »Gula huset», rakt söder om den utanför det upplåtna området belägna »Prins Oscars Skans»; i områdets östra del är det i den äldre kartan angivna moraset reglerat till de båda dammarna; i den östligast belägna dammen synes Skansens nuvarande »Offerholme».

Gustaf Fröberger vid lagtima hösttinget med Danderyds skeppslag i tingshuset vid Ensta gästgivaregård.¹

Den tid då dessa de äldsta anläggningarna på Skansen-bergen tillkommo var de s. k. »engelska» parkanläggningarnas tid, hos oss inledd redan i slutet av 1700-talet med Hagaparken som det förnämsta exemplet. De oländiga markerna skulle planeras och »emballeras» med allehanda lövträd i stället för barrskogen, och dessa lövträd och buskar skulle planteras så att de i möjligaste mån gävo intryck av att vara självsådda, i oregelbundna dungar och bestånd med undantag möjligen för en eller annan allé upp till någon byggnad. Bland de träslag, som just vid denna tid voro på modet, voro de amerikanska popplarna,² av vilka just några ståtliga exemplar finnas inom ifrågavarande område på Skansen. — Lika typiska för sin tid voro de byggnader som Klingberg och Burgman här läto uppföra: den lilla nätta Sagalidsbyggnaden, särskilt dess västfasad, talar ju ännu empiretidens formspråk.

¹ Samtliga de handlingar, på vilka ovanstående meddelanden stödjade sig, befinna sig i Nordiska Museets ägo och inköptes på en av de bokauktioner där från Chr. Hammer härstammande samlingar såldes; som bekant ägde Hammer en tid en del av Skansen, innan Artur Hazelius förvärvade området.

² Benäget meddelande av föreståndaren för Skansens naturvetenskapliga avdelning, intendenten A. Behm.